

Π. Παυλόπουλος - Ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας ατομικών διοικητικών πράξεων

/ [Γνώμες](#)



- Προκόπης Παυλόπουλος

Ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας ατομικών διοικητικών πράξεων εκδιδόμενων μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων.

Με την απόφασή του αρ. 1206/2024 (Δ΄ Τμήμα) το Συμβούλιο της Επικρατείας -σε πενταμελή μάλιστα σύνθεση- χάραξε, χωρίς αμφιβολία, μια εμβληματική, κυριολεκτικώς, «τομή» στην νομολογία του. «Τομή», η οποία αφορά βεβαίως in concreto τον έλεγχο της νομιμότητας ατομικών διοικητικών πράξεων που εκδίδονται μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, πλην όμως κατ' ουσία επεκτείνεται, μ' εξαιρετική πρωτοτυπία και διεισδυτικότητα, στο μείζον για το σύνολο των θεσμικών «αντηρίδων» του Κράτους Δικαίου ζήτημα του δικαστικού ελέγχου της τήρησης της Αρχής της Νομιμότητας ιδίως από τα όργανα της Εκτελεστικής Εξουσίας. Με την προσθήκη,

ότι ο ως άνω έλεγχος τήρησης της Αρχής της Νομιμότητας επεκτείνεται και στον έλεγχο τήρησης τόσο της αρχής της διαφάνειας της δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας, όσο και του σεβασμού των εγγυήσεων σε ό,τι αφορά την ακώλυτη άσκηση του συνταγματικώς (άρθρο 20 παρ. 1) κατοχυρωμένου δικαιώματος της αίτησης και παροχής δικαστικής προστασίας.

A. *Prima facie*, η απόφαση ΣτΕ 1206/2024 φαίνεται ν' αντιμετωπίζει ένα «τρέχον» για την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ζήτημα αναφορικά με τους κανόνες που πρέπει να διέπουν, σύμφωνα με την Αρχή της Νομιμότητας, την αιτιολογία των ατομικών διοικητικών πράξεων. Στην συγκεκριμένη δε περίπτωση επρόκειτο για ατομική διοικητική πράξη του Γενικού Γραμματέα Επενδύσεων και Ανάπτυξης του Υπουργείου Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας με την οποία, μεταξύ άλλων, απορρίφθηκε αίτηση διοικουμένου -φυσικού προσώπου εν προκειμένω- να υπαχθεί σε καθεστώς χρηματικής ενίσχυσης επιστημόνων ελεύθερων επαγγελματιών που εντάσσεται στο πλαίσιο του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (Ε.Σ.Π.Α.) 2007-2013. «Ειρήσθω εν παρόδω» ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας δίκασε την υπόθεση αυτή ύστερα από παραπομπή του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών -με την απόφασή του αρ. 12476/2017- ενώπιον του οποίου είχε ασκηθεί προηγουμένως προσφυγή κατά της ως άνω ατομικής διοικητικής πράξης, κρίνοντας ότι (σκ.3): Οι προσβαλλόμενες διοικητικές πράξεις, εν όψει της ειδικής φύσης του νομοθετικού πλαισίου που τις διέπει, δεν δημιουργούν διοικητικές διαφορές περί την καταβολή κοινοτικών ή εθνικών ενισχύσεων, επιδοτήσεων και λοιπών συναφών χρηματικών παροχών. Και ως εκ τούτου δεν υπάγονται, ως διαφορές ουσίας, στην αρμοδιότητα των Διοικητικών Πρωτοδικείων, αλλ' ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ 1960/2019, 584/2020, 1007/2021 κ.α.)

B. Πλην όμως το Συμβούλιο της Επικρατείας, ακολουθώντας τόσο την δική του νομολογιακή παράδοση όσο και εκείνη του Conseil d'État της Γαλλίας, σύμφωνα με την οποία πολλές μεγάλες νομολογιακές «τομές» επήλθαν στο πλαίσιο της εκδίκασης διαφορών που δεν αφορούσαν μείζονα θέματα του δημόσιου βίου -οι πρώτες «μεγάλες αποφάσεις» («grands arrêts») του Conseil d'État «μαρτυρούν αψευδώς» περί τούτου, επιβεβαιώνοντας την γνώμη της Θεωρίας ότι ο δικαστής αισθάνεται περισσότερο «απελευθερωμένος» όταν δεν βρίσκεται μπροστά στο ενδεχόμενο ευθείας σύγκρουσης με κορυφαίους πολιτικούς και πολιτειακούς θεσμούς- έθεσε στην συγκεκριμένη περίπτωση τις βάσεις μιας αναμφισβητήτως πρωτοποριακής νομολογιακής γραμμής. Και δη εκείνης, η οποία παραμένοντας πιστή στην θεμελιώδη συνιστώσα του Κράτους Δικαίου εν γένει ότι η Δικαστική Εξουσία είναι ο πιο αποτελεσματικός «θεματοφύλακας» του ελέγχου της τήρησης της Αρχής της Νομιμότητας εκ μέρους των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας,

καθιέρωσε και τον εξής κανόνα: Βασικό στοιχείο του ελέγχου της Αρχής της Νομιμότητας των ατομικών διοικητικών πράξεων -και μάλιστα είτε αυτές αφορούν φυσικά πρόσωπα είτε και νομικά πρόσωπα- κάτι που γίνεται δεκτό για πρώτη φορά όχι μόνο στην Χώρα μας αλλά μάλλον και διεθνώς- είναι και ο πλήρης έλεγχος της αιτιολογίας τους ως προς την συνδρομή των κατά νόμο νομικών και πραγματικών προϋποθέσεων και δεδομένων έκδοσής τους. Στον κανόνα αυτό δεν χωρούν οιασδήποτε μορφής «εκπτώσεις», ακόμη και όταν οι ελεγχόμενες δικαστικώς ατομικές διοικητικές πράξεις έχουν εκδοθεί με την χρήση και των πιο προηγμένων τεχνολογικώς μέσων ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Και τούτο, διότι ο Δικαστής του ελέγχου της νομιμότητας της διοικητικής δράσης δεν «υποκύπτει», ούτε καν «υποχωρεί» κατ' ελάχιστο, μπροστά στην δήθεν «ανέλεγκτη αυθεντία» των υπολογισμών των σύγχρονων μέσων ηλεκτρονικής τεχνολογίας -συμπεριλαμβανομένων και των «Μεγάλων Νευρωνικών Δικτύων» («ΜΝΔ»)- έστω και αν λειτουργούν εξοπλισμένα με τα πιο πλήρη αλγοριθμικά στοιχεία σύνθετου προγραμματισμού. Εν κατακλείδι, το Συμβούλιο της Επικρατείας με την απόφασή του 1206/2024 καθιέρωσε την, ιδιαιτέρως κρίσιμη για την πιστή εφαρμογή της Αρχής της Νομιμότητας της διοικητικής δράσης, νομολογιακή γραμμή, κατά την οποία η Τεχνολογία να μην μπορεί ν' αξιοποιείται, στον μέγιστο βαθμό, ως «βοηθός εκπληρώσεως» των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας καθώς και της Δικαστικής Εξουσίας. Όμως ουδέποτε και καθ' οιονδήποτε τρόπο μπορεί να τις υποκαταστήσει, δημιουργώντας ένα είδος «άβατου» που ερείδεται επί της, δήθεν ανεπίδεκτης αμφισβήτησης, ακρίβειας των κάθε είδους υπολογισμών των εκάστοτε χρησιμοποιούμενων σύγχρονων μέσων ηλεκτρονικής τεχνολογίας.

Ι. Καταρρίπτοντας τις ψευδαισθήσεις της «παντοδυναμίας» και της «αυθεντίας» των σύγχρονων μέσων ηλεκτρονικής τεχνολογίας στο πεδίο έκδοσης και ελέγχου της νομιμότητας των ατομικών διοικητικών πράξεων:00

Ας επανέλθουμε, όμως, στα πραγματικά δεδομένα, τα οποία προκάλεσαν την έκδοση της απόφασης ΣτΕ 1206/2024: Η αιτούσα, υπό την ιδιότητα του Πολιτικού Μηχανικού η οποία αποτελούσε επιλέξιμη επαγγελματική δραστηριότητα σύμφωνα με το Παράρτημα Β' της σχετικής Προκήρυξης, υπέβαλε ηλεκτρονικώς αίτηση για την υπαγωγή της πρότασής της στο σχετικό πρόγραμμα Ε.Σ.Π.Α. με αντικείμενο την προμήθεια εξειδικευμένων σχεδιαστικών προγραμμάτων και σύγχρονου τεχνολογικού εξοπλισμού. Με την υπ' αριθμ. 16344/ΕΥΣ 2869/16.4.2010 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Επενδύσεων και Ανάπτυξης αποφασίσθηκε, ύστερα από την ολοκλήρωση της διαδικασίας ηλεκτρονικής αξιολόγησης των υποβληθεισών προτάσεων, να μην ενταχθεί η πρόταση της αιτούσας στο ανωτέρω πρόγραμμα λόγω συγκέντρωσης βαθμολογίας 33,60 μονάδων. Βαθμολογίας η οποία

συνεπάγεται την θετική μεν αξιολόγηση της πρότασης, αλλά την μη επιχορήγησή της λόγω ανεπάρκειας πόρων, ενόψει και του ότι το όριο βαθμολογίας έγκρισης επενδυτικού σχεδίου διαμορφώθηκε στις 76,096 μονάδες. Κατά της απόφασης αυτής η αιτούσα άσκησε την υπ' αρ. πρωτ. 661290/8.7.2010 ένσταση, με την οποία ζήτησε την επαναξιολόγηση της πρότασής της προβάλλοντας: α) Ότι η προσβαλλόμενη απορριπτική απόφαση υπαγωγής της πρότασής της στο ανωτέρω πρόγραμμα χρηματοδοτικής ενίσχυσης όλως αορίστως και χωρίς καμία περαιτέρω ανάλυση αναφέρει ότι η βαθμολογία των 33,6 μονάδων οδηγεί μεν σε θετική αξιολόγηση της πρότασης, η οποία όμως δεν επιχορηγείται λόγω ανεπάρκειας πόρων. Και β), ότι η βαθμολογία που συγκέντρωσε οφειλόταν σε πρόδηλο σφάλμα, το οποίο εμφιλοχώρησε κατά την αξιολόγηση της πρότασής της είτε από την αρμόδια επιτροπή είτε κατά την μεταφορά των στοιχείων της προς ηλεκτρονική επεξεργασία. Η Διοίκηση απέρριψε τους ισχυρισμούς αυτούς της αιτούσας υποστηρίζοντας -όπως προκύπτει, καταδήλως, από τους ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ισχυρισμούς στο υπόμνημά της, ότι: Εκ των πραγμάτων περιττεύει η αιτιολόγηση των διοικητικών πράξεων που παράγονται ύστερα από ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένη διαδικασία αξιολόγησης με χρήση μαθηματικού τύπου και βάσει αντικειμενικών στοιχείων. Διότι, εφόσον δεν υπεισέρχεται κατά την αξιολόγηση και μεταφορά στοιχείων ανθρώπινος παράγοντας, «δεν είναι λογικώς δυνατόν να υπάρχει εσφαλμένος υπολογισμός»!». Οι ισχυρισμοί αυτοί της Διοίκησης είναι, και από θεωρητική έποψη, παντελώς εσφαλμένοι νομικώς, όπως προκύπτει και από τα εξής (βλ., αντί άλλης παραπομπής, Προκοπίου Παυλοπούλου, « «Διλήμματα» της Νομικής Επιστήμης στο πλαίσιο των προκλήσεων της Τεχνητής Νοημοσύνης», Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, 2023, σελ. 378 επ.):

Α. «Ιδιομορφίες» της παραγωγής και της διαδικασίας έκδοσης των ατομικών διοικητικών πράξεων καθώς και των «συντεταγμένων» του δικαστικού ελέγχου της νομιμότητάς τους σύμφωνα με τα «προτάγματα» του σύγχρονου Κράτους Δικαίου

Είναι πρόδηλο ότι απέχουν πολύ από την πραγματικότητα του θεσμικού υποβάθρου της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, της Διάκρισης των Εξουσιών και του Κράτους Δικαίου εκείνοι, οι οποίοι «διαβλέπουν» στον χώρο της Νομικής Επιστήμης το ενδεχόμενο μιας τέτοιας χρήσης των σύγχρονων μέσων ηλεκτρονικής τεχνολογίας ώστε να υποκαθιστούν, έστω και σε ορισμένες περιπτώσεις, στην πράξη τα θεσμοθετημένα όργανα της Νομοθετικής, της Εκτελεστικής και της Δικαστικής Εξουσίας, είτε κατά την παραγωγή των κανόνων δικαίου είτε κατά την ερμηνεία και εφαρμογή τους στην πράξη, γενικώς. Άρα και όσοι «διαβλέπουν» και την διά των σύγχρονων μέσων ηλεκτρονικής τεχνολογίας έκδοση διοικητικών πράξεων με σχεδόν «αυτόματο» τρόπο, ο οποίος δεν είναι

δυνατό ν' αμφισβητηθεί, ούτε καν δικαστικώς, ως προς την νομιμότητα των σχετικών υπολογισμών που συνδέονται με συγκεκριμένες πτυχές των εξουσιοδοτικών για την ως άνω έκδοση κανόνων δικαίου.

Διότι η αλήθεια έγκειται στο ότι μόνον επικουρικώς -και πρωτίστως στο πλαίσιο εκείνο όπου η ερμηνεία και η εφαρμογή των ισχυόντων κανόνων δικαίου κάθε μορφής προϋποθέτει την επίλυση δυσχερών τεχνικών προβλημάτων, π.χ. στον χώρο της Οικονομίας ή και της Φυσικής και των Μαθηματικών, όπως και την επίλυση αντίστοιχων προβλημάτων στην διαδικασία απόδειξης, προεχόντως κατά την άσκηση της δικαιοδοτικής λειτουργίας κατ' εξοχήν μέσω πραγματογνωμοσύνης- η σύγχρονη ηλεκτρονική τεχνολογία μπορεί να βοηθήσει την Νομική Σκέψη στην ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων δικαίου, άρα και στην έκδοση διοικητικών πράξεων καθώς και στον δικαστικό έλεγχο της νομιμότητάς τους. Όλως αντιθέτως, η δήθεν «αυτόματη» παραγωγή κανόνων δικαίου, και κατά κύριο λόγο η προσφυγή σε δήθεν «αυτόματες» διοικητικές πράξεις και δικαστικές αποφάσεις, εκτός από ανεδαφική είναι άκρως επικίνδυνη για την ίδια την ουσία του Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας, επέκεινα δε για την ίδια την ουσία κρίσιμων θεσμών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας.

α) Και τούτο ιδίως διότι ο Κανόνας Δικαίου -φυσικά στο πεδίο του σύγχρονου Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας- εκ φύσεως και εξ ορισμού θεσπίζεται για την ρύθμιση αενάως εξελισσόμενων και αλληλοεπηρεαζόμενων ανθρώπινων συμπεριφορών εντός του οικείου κοινωνικού συνόλου.

α1) Πράγμα που σημαίνει περαιτέρω ότι η θέσπιση, ερμηνεία και εφαρμογή του, και πάλι εκ φύσεως και εξ ορισμού, συνεπάγεται μια περίπλοκη και «πολυπρισματική» νομική και πραγματική αξιολόγηση ιδίως λόγω της οιονεί αυτόθροης παρεμβολής πλειάδας αόριστων εννοιών, νομικών αλλά και αξιολογικών. Αξιολόγηση η οποία -υπό τ' ανωτέρω δεδομένα για την λήψη της απόφασης ως προς την διατύπωση του Κανόνα Δικαίου και για την επιλογή της ενδεδειγμένης ερμηνείας του ως προς την ολοκλήρωση της εφαρμογής του- προϋποθέτει, κατά κανόνα, εκτεταμένη «ενεργοποίηση» του «μηχανισμού» μετάβασης από το ασυνείδητο στο συνειδητό. Περαιτέρω δε αξιολόγηση η οποία προϋποθέτει, εν πάση περιπτώσει, συνδυασμό Νοημοσύνης και Συνείδησης.

α2) Πραγματικά, λόγω της προμνημονευόμενης ιδιοσυστασίας του Κανόνα Δικαίου δημοκρατικής προέλευσης και νομιμοποίησης είναι σχεδόν αδύνατο να φαντασθεί κανείς περιπτώσεις θέσπισής του, ερμηνείας του και εφαρμογής του στην πράξη όπου τούτο θα μπορούσε να επισυμβεί μόνο μέσω παρέμβασης των σύγχρονων μέσων της ηλεκτρονικής τεχνολογίας. Η ίδια η κανονιστική υπόσταση του Κανόνα Δικαίου, δια της αναγκαίας «συνύπαρξης» του «πραγματικού» και του «νομικού»

καθ' όλη την εξελικτική πορεία από την θέσπισή του έως την τελική εφαρμογή του στην πράξη, καθιστά ένα τέτοιο ενδεχόμενο από περιθωριακό έως αδιανόητο.

β) Υπό τις συνθήκες αυτές μόνον ο Άνθρωπος, δρώντας κατά περίπτωση ως αρμόδιος προς τούτο δημόσιος λειτουργός κατά τους κανόνες δικαίου της Έννομης Τάξης, είναι σε θέση αφενός να δημιουργεί τους κατάλληλους και σύμφωνους με τις αρχές της δημοκρατικής οργάνωσης κανόνες δικαίου και, αφετέρου, να εκδίδει διοικητικές πράξεις και ν' απονέμει Δικαιοσύνη, υφ' οιανδήποτε εκδοχή της. Ενώ τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας, στερούμενα αναμφιβόλως Τεχνητής Συνείδησης, αδυνατούν να επιτελέσουν στο ακέραιο μια τέτοια αποστολή, τουλάχιστον κατά τον προορισμό του Κράτους Δικαίου και της Δικαιοσύνης σ' ένα δημοκρατικώς οργανωμένο και διοικούμενο κοινωνικό σύνολο.

γ) Συμπερασματικώς, μόνον επικουρικώς και εντός συγκεκριμένων ορίων - συνακόλουθα δε όχι πρωτογενώς- η σύγχρονη ηλεκτρονική τεχνολογία μπορεί να λειτουργήσει στον χώρο της Νομικής Επιστήμης, είτε κατά την παραγωγή κανόνων δικαίου είτε κατά την ερμηνεία και εφαρμογή τους στην πράξη. Και τούτο προδήλως εξαιτίας του ότι η ως άνω τεχνολογία είναι αδύνατο να «υπερνικήσει» το εν εκτάσει παρεμβαλλόμενο φαινόμενο της αδήριτης ανάγκης επεξεργασίας πλειάδας αόριστων, νομικών ή και αξιολογικών, εννοιών που απαιτούν εξειδίκευση *in concreto*, όπως ήδη διευκρινίσθηκε.

Αυτό βεβαίως σημαίνει, επιπλέον, και ότι «αυτόματες» νομικές ρυθμίσεις καθώς και διοικητικές πράξεις και δικαστικές αποφάσεις αναιρούν την πεμπτουσία του Κράτους Δικαίου, όταν μάλιστα «μαθηματικώς» θα οδηγούσαν, εκτός των άλλων, και στην «αποθέωση» μιας γενικευμένης ισοπεδωτικής κανονιστικής ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων, εντελώς αντίθετη προς την Αρχή της Ισότητας υπό την αναλογική της έννοια και, επέκεινα, προς την αξία του Ανθρώπου και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

α) Πέραν τούτων, τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας για τους ίδιους λόγους δεν είναι σε θέση -ακόμη και με τον πιο προηγμένο και πλήρη προγραμματισμό- να δημιουργήσουν κανόνες δικαίου, οι οποίοι θα εντάσσονταν στην κατά περίπτωση Έννομη Τάξη, *stricto* και *lato sensu*, υπό όρους που ανταποκρίνονται πλήρως στις κανονιστικές απαιτήσεις της ιεραρχικής δομής της. Διότι σε κάθε δημοκρατικώς οργανωμένο Κράτος, όπου λειτουργούν επαρκώς η αρχή της Διάκρισης των Εξουσιών και οι συνδεδεμένες αρρήκτως με αυτή αρχές του Κράτους Δικαίου και της Νομιμότητας, η δομή της Έννομης Τάξης στηρίζεται σε κανόνες δικαίου δομημένους ιεραρχικώς ως προς την κανονιστική τους ισχύ και εμβέλεια.

β) Αυτό οφείλεται, τουλάχιστον κατά κύριο λόγο, στο ότι τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας δεν διαθέτουν εκείνες τις περίπλοκες νοητικές ικανότητες -υπό την ευρύτατη έννοιά τους- οι οποίες, δια της «μετάβασης» από το ασυνείδητο στο συνειδητό, καθιστούν εφικτή την τεκμηριωμένη και ολοκληρωμένη στάθμιση του αν και κατά πόσον ο κανόνας δικαίου που «προτείνουν» είναι σύμφωνος π.χ. με το Σύνταγμα, σε ό,τι αφορά την Εθνική Έννομη Τάξη ή με το Διεθνές Δίκαιο και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, εφόσον αναγόμεστε στο κανονιστικό πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τούτο συνάγεται εκ του ότι ουδείς δικαιολογείται να παραγνωρίζει την σύγχρονη πραγματικότητα, η οποία καταδεικνύει ότι η κάθε Εθνική Έννομη Τάξη «συμβιώνει» και «συμπράττει» αναγκαίως με την Διεθνή Έννομη Τάξη, στο δε πλαίσιο των Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Ευρωπαϊκή Έννομη Τάξη, με όλες τις εντεύθεν συνέπειες και απαιτήσεις εξαιρετικά πολύπλοκων νομικών συλλογισμών θέσπισης, ερμηνείας και εφαρμογής των κατ' ιδίαν κανόνων δικαίου.

Υπό τα ως άνω δεδομένα τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας ούτε μπορούν να δημιουργήσουν άνευ άλλου τινός πλήρεις κανόνες δικαίου -με τη μορφή *leges perfectae* και όχι με την ελλιπή μορφή των *leges imperfectae* ή και *leges minus quam perfectae*- ούτε μπορούν να τους ερμηνεύσουν και να τους εφαρμόσουν «μηχανικώς». Και αυτό αποδεικνύεται με πολλά παραδείγματα, τόσο

στο πλαίσιο της Γενικής Θεωρίας του Δικαίου όσο και στο πλαίσιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων του Ιδιωτικού και του Δημόσιου Δικαίου, όπως προκύπτει και από τα εξής:

α) Τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας δεν είναι σε θέση να συνάψουν καθ' ολοκληρίαν και *ab initio* και να ερμηνεύσουν τις δικαιοπραξίες του Ιδιωτικού Δικαίου, διασφαλίζοντας με ικανοποιητικό τρόπο την αναγκαία συμφωνία τους με τις αρχές της καλής πίστης και των χρηστών ηθών, ν' αξιοποιήσουν επαρκώς και καταλλήλως διδάγματα κοινής πείρας, ν' «αναγνωρίσουν» συναλλακτικά ήθη και να «συμπεράνουν» σε τι συνίσταται η «εν τοις ιδίοις επιμέλεια».

β) Ούτε, πολύ περισσότερο, μπορούν, κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων του Δημόσιου Δικαίου, να «κατανοήσουν» επακριβώς τι σημαίνει π.χ. δημοκρατική αρχή, αρχή της αναλογικότητας ως προς τους θεσμικώς καθοριζόμενους περιορισμούς των δικαιωμάτων, χρηστή διοίκηση και προστατευόμενη εμπιστοσύνη του διοικουμένου. Ή και ν' ασκήσουν στο ακέραιο διακριτική ευχέρεια, λαμβανομένου υπόψη ότι η τελευταία εκ φύσεως και εξ ορισμού συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, και στάθμιση αόριστων αξιολογικών εννοιών, άρα *in concreto* αξιολόγηση και αντίστοιχη στάθμιση για την λήψη απόφασης.

γ) Τα αυτά, και δη *a fortiori*, στο πεδίο του Δημόσιου Δικαίου ισχύουν και σε ό,τι αφορά την «κατανόηση» και αξιολόγηση των στοιχείων μιας μείζονος σημασίας για την εν γένει κρατική δράση αόριστης νομικής έννοιας, ήτοι εκείνης του Δημόσιου Συμφέροντος.

γ1) Είναι ιδιαιτέρως χαρακτηριστικό ότι τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας εκ φύσεως αδυνατούν να διαπιστώσουν, τουλάχιστον με την επάρκεια που προϋποθέτουν και επιβάλλουν οι αρχές του Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας, αν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση αυτό που τα κρατικά όργανα επικαλούνται ως Δημόσιο Συμφέρον είναι μια «μεταλλαγμένη» μορφή Δημοσιονομικού, και μόνο, Συμφέροντος. Κατά συνέπεια, ευχερώς γίνεται αντιληπτό το πόσο «ανίσχυρα» είναι τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας να καταπολεμήσουν αποτελεσματικώς την «μάστιγα» της εποχής μας εις βάρος του Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας, που έχει πάρει την μορφή της «επικυριαρχίας» του «οικονομικού» επί του «θεσμικού».

γ2) Αυτό συμβαίνει στο μέτρο κατά το οποίο δεν είναι σε θέση, όπως τονίσθηκε, να διακρίνουν σαφώς μεταξύ «γνήσιου» Δημόσιου Συμφέροντος και αμιγώς Δημοσιονομικού Συμφέροντος, προορισμένου να εξυπηρετήσει απλώς οικονομικούς σκοπούς του Κράτους. Και μόνο σε δεύτερο επίπεδο, και δια της νομοθετικής οδού, μπορεί να φθάσει στο όριο της εξυπηρέτησης αμιγώς Δημόσιου Συμφέροντος, π.χ. δια του καθορισμού των κονδυλίων του Προϋπολογισμού που έχουν ρητώς

προορισθεί για έναν τέτοιο δημόσιο σκοπό.

Β. Συμπεράσματα με βάση την κανονιστική ιδιοσυστασία του νομικού συλλογισμού και ιδίως του δικανικού συλλογισμού

Οι προηγούμενες θέσεις καταδεικνύουν ευχερώς και πόσο «οριακή» είναι η προοπτική της δυνατότητας ουσιαστικής παρέμβασης των σύγχρονων μέσων ηλεκτρονικής τεχνολογίας σ' ένα από τα πιο κρίσιμα, ίσως, πεδία της Νομικής Επιστήμης και των εφαρμογών της στην πράξη.

Ήτοι στο πεδίο της δράσης των οργάνων αφενός της Εκτελεστικής Εξουσίας και, αφετέρου, της απονομής της Δικαιοσύνης. Συγκεκριμένα δε της έκδοσης διοικητικών πράξεων και δικαστικών αποφάσεων από τα έχοντα κατά περίπτωση αρμοδιότητα ή δικαιοδοσία όργανα.

α) Και τούτο διότι η Νομική Επιστήμη, κατά τον θεμελιώδη προορισμό της, δεν μπορεί να νοείται μόνον ως «άσκηση» -χρήσιμων βεβαίως, πλην όμως όχι αυτοτελώς «λειτουργικών»- θεωρητικών κατασκευών σχετικών με την κανονιστική ιδιομορφία κάθε Έννομης Τάξης. Πραγματικά, και σε γενικές οπωσδήποτε γραμμές, και κατά την θεσμική του υπόσταση ο Νόμος θεσπίζεται για να εφαρμόζεται. Η θεωρητική επεξεργασία των κανονιστικών του διαστάσεων δεν είναι «αυτοσκοπός» αλλά, κατά κάποιον τρόπο, «θεραπευαίνιδα» της κατά την καταγωγή του και κατά τον σκοπό της θέσπισής του -εξ ου και η πρωταρχική σημασία της τελεολογικής του ερμηνείας- εφαρμογής του στην πράξη.

β) Ανατρέχοντας στα προεκτεθέντα σχετικά με την κανονιστική υπόσταση διαφόρων νομικών εννοιών και δεδομένων, στο πλαίσιο της ερμηνείας και της εφαρμογής στην πράξη των ισχυόντων κανόνων δικαίου, καθίσταται, και δη ανενδοιάστως, προφανές γιατί ο παραδοσιακός νομικός συλλογισμός, κατά την έκδοση διοικητικών πράξεων και κατά την απονομή της Δικαιοσύνης από τα έχοντα *in concreto* αρμοδιότητα ή δικαιοδοσία όργανα, είναι αδιανόητο- όταν βεβαίως λειτουργούν εντός μιας δημοκρατικώς οργανωμένης και νομιμοποιημένης Έννομης Τάξης- να διεκπεραιωθεί αποκλειστικώς από σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας προγραμματισμένα, ακόμη και στο πιο εξελιγμένο επίπεδο, δια των μεθόδων αλγοριθμικών προβλέψεων.

Πέραν όμως της κατά τ' ανωτέρω κανονιστικής υπόστασης των νομικών εννοιών και δεδομένων -πλην όμως και ως συνέπεια αυτής- η ίδια η δομή και η λειτουργία του νομικού συλλογισμού, ως προς όλες του τις διαστάσεις, καθιστά πρόδηλα τα «εγγενή» του όρια έναντι του προγραμματισμού του μέσω αλγοριθμικών προβλέψεων. Εδώ δε πρέπει να επεξηγηθεί ότι, κατά την Αρχή της Νομιμότητας κυρίως στο πεδίο του Δημόσιου Δικαίου, ο νομικός συλλογισμός των διοικητικών

οργάνων και των δικαστικών οργάνων εμφανίζει πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Και αυτό διότι ο νομικός συλλογισμός του διοικητικού οργάνου, ο οποίος οδηγεί στην έκδοση της *in concreto* διοικητικής πράξης, στηρίζεται σε μείζονα και ελάσσονα πρόταση και καταλήγει στο τελικό συμπέρασμα που καθορίζει το περιεχόμενο της πράξης αυτής με τον ίδιο, σχεδόν, τρόπο, με τον οποίο η δικαστική απόφαση του ελέγχοντος -οιονεί σε «δεύτερο βαθμό»- δικαστικώς την νομιμότητα της διοικητικής αυτής πράξης οργάνου διαμορφώνει τον δικό της δικανικό συλλογισμό. Κατ' ακρίβεια:

α) Πρώτον είναι -από θεσμική σκοπιά και προκειμένου να διατυπώνεται *lege artis*- ουσιαστικώς αδύνατο να καταστεί εφικτός ένας πλήρης, υπό την έννοια της ακριβούς επιλογής του οικείου κανόνα δικαίου, προγραμματισμός μέσω αλγοριθμικών προβλέψεων της μείζονος πρότασης του νομικού συλλογισμού και, επέκτεινα, του δικανικού συλλογισμού.

α1) Προκαταρκτικώς διευκρινίζεται ότι η μείζων πρόταση του νομικού -άρα και του δικανικού- συλλογισμού συνίσταται στην επιλογή του εφαρμοστέου ή των εφαρμοστέων, συνδυαστικώς, κανόνων δικαίου για την έκδοση διοικητικών πράξεων και για την επίλυση, από το δικαστικό όργανο που έχει δικαιοδοσία, μιας επίδικης διαφοράς. Κατά τούτο η μείζων πρόταση εμφανίζεται, σύμφωνα με την νομική λογική, ως η «*sedes materiae*» του όλου νομικού συλλογισμού. Με την προσθήκη ότι η επιλογή του εφαρμοστέου κάθε φορά κανονιστικού πλαισίου συνδέεται αρρήκτως από την μια πλευρά με την «ροή» της εν γένει νομοθετικής «παραγωγής» εκ μέρους της Νομοθετικής Εξουσίας. Και, από την άλλη πλευρά, με την «ροή» των πραγματικών δεδομένων, τα οποία προκάλεσαν την διοικητική πράξη ή την επίδικη διαφορά και τα οποία πρέπει, για την επίλυσή της, να υπαχθούν στο βάσει αυτών επιλεγμένο κανονιστικό πλαίσιο.

α2) Η σύγχρονη πραγματικότητα αποδεικνύει, και μάλιστα μ' emphaticό τρόπο, την «σχετικότητα» και, άρα, την «αβεβαιότητα» η οποία διακρίνει την ραγδαία μεταβολή -κατ' εξοχήν λόγω της οικονομικής και τεχνολογικής εξέλιξης- τόσο της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, που διαδραματίζει τον ρόλο της ρυθμιστικής «υποδομής» του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου. Όσο και αυτών τούτων των κανόνων δικαίου, οι οποίοι θεσπίζονται ως θεσμικό «εποικοδόμημα» της «υποδομής» και -οιονεί νομοτελειακώς- συμπληρώνονται, τροποποιούνται ή και αντικαθίστανται αδιαλείπτως για ν' αντεπεξέρχονται αποτελεσματικώς στην κανονιστική τους αποστολή. Αυτή η, εντυπωσιακή και ολοένα και περισσότερο εντεινόμενη, ρευστότητα που αφορά και την «υποδομή» της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και το «εποικοδόμημα» του κανόνα ή των κανόνων δικαίου, τεκμηριώνει ασφαλώς την προμνημονευόμενη διαπίστωση ότι είναι πλέον ανέφικτος ένας θεσμικώς αποδεκτός -κατά την φύση του νομικού και ιδίως του

δικανικού συλλογισμού- καθ' ολοκληρίαν προγραμματισμός της μείζονος πρότασης του αποκλειστικώς μέσω αλγοριθμικών προβλέψεων. Και η αδυναμία αυτής της μορφής δεν αντιμετωπίζεται επαρκώς ακόμη και με την πιο εξειδικευμένη κατηγοριοποίηση των διοικητικών πράξεων και των υπό εκδίκαση διαφορών, αφού η ως άνω «ρευστότητα» ως προς τις «αντηρίδες» της μείζονος πρότασης του νομικού -διοικητικού ή δικανικού- συλλογισμού προκύπτει από την ίδια την φύση τους και όχι από τον βαθμό της συγκεκριμενοποίησής τους. Εξ αυτού του λόγου επίσης δεν είναι δυνατό να νοηθεί, υφ' οιανδήποτε εκδοχή, οιονεί απολύτως «δέσμιας» κατάληξης νομικός συλλογισμός, ώστε να καθίσταται εφικτός ο καθ' ολοκληρίαν προγραμματισμός της μείζονος πρότασης του μέσω αλγοριθμικών προβλέψεων.

β) Δεύτερον, και μόνο τα όσα διευκρινίσθηκαν για τον προγραμματισμό της μείζονος πρότασης του νομικού συλλογισμού αρκούν προκειμένου να τεκμηριώσουν την απόδειξη του ότι τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας δεν είναι, από θεσμική άποψη, δυνατό αλλά ούτε και επιτρεπτό να υποκαταστήσουν τα κατά το Σύνταγμα επιφορτισμένα διοικητικά και δικαστικά όργανα για την έκδοση διοικητικών πράξεων και για την απονομή της Δικαιοσύνης αντιστοίχως.

β1) Πλην όμως το συμπέρασμα τούτο ενισχύει, *a fortiori*, και η κανονιστική φύση της ελάσσονος πρότασης του νομικού συλλογισμού, πολλώ μάλλον όταν αυτή τελεί σε άρρηκτη συνάρτηση με την μείζονα πρότασή του. Η ελάσσων πρόταση του νομικού συλλογισμού έγκειται, κατά βάση, στην ερμηνεία -υφ' όλες της τις εσώσεις, αρχής γενομένης από την γραμματική και, προδήλως, από την τελεολογική- του κανόνα δικαίου ή των κανόνων δικαίου της μείζονος πρότασης και στον εντεύθεν, *latu sensu*, νομικό χαρακτηρισμό των πραγματικών δεδομένων που προκύπτουν στην πράξη ή κατά την αποδεικτική διαδικασία σύμφωνα με τους πρόσφορους προς τούτο νομικούς και δικονομικούς κανόνες.

β2) Η υπό τις προϋποθέσεις αυτές συνάφεια μεταξύ μείζονος και ελάσσονος πρότασης του νομικού συλλογισμού επεξηγεί, και δη ενισχυτικώς, και το πώς και γιατί ούτε η ελάσσων πρόταση είναι δεκτική πλήρως ολοκληρωμένου προγραμματισμού μέσω αλγοριθμικών προβλέψεων. Όπως ήδη σημειώθηκε στον οικείο τόπο, ένας τέτοιος προγραμματισμός μπορεί ν' αποβαίνει εξαιρετικά χρήσιμος μόνο ως προς την επιτάχυνση της διοικητικής διαδικασίας και ως προς την αποδεικτική διαδικασία ιδίως στο πλαίσιο του δικανικού συλλογισμού κατά την επίλυση μιας διαφοράς, ιδίως όταν η φύση της διαφοράς αυτής συναρτάται με την επίλυση προβλημάτων που προϋποθέτουν την προσφυγή στα δεδομένα των Θετικών Επιστημών, και κατά κύριο λόγο των Μαθηματικών και της Φυσικής.

Και, τρίτον, το ανέφικτο του ολοκληρωμένου προγραμματισμού, μέσω

αλγοριθμικών προβλέψεων, τόσο ως προς την μείζονα όσο και ως προς την ελάσσονα πρόταση του νομικού συλλογισμού «συμπαράσύρει», μοιραίως, και την τρίτη συνιστώσα του, δηλαδή το συμπέρασμα. Έτσι δε διαμορφώνεται με πιο ευδιάκριτο τρόπο η ακρίβεια της αρχικής πρότασης, ότι τα σύγχρονα μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας δεν μπορούν ν' αναδειχθούν -για όσο χρόνο μπορούμε να προβλέψουμε αφού δεν έχουμε φθάσει, και μάλλον δεν είναι «ορατό» το αν ποτέ θα φθάσουμε, στο στάδιο δημιουργίας και Τεχνητής Συνείδησης- σε αυθεντικούς «δημόσιους λειτουργούς» του παρόντος ή και του μέλλοντος.

II. Το νομολογιακό «κεκτημένο» της άνευ περιοριστικών όρων και προϋποθέσεων υποχρέωσης αιτιολογίας όλων, ανεξαιρέτως, των ατομικών διοικητικών πράξεων

«Απηχώντας», σε μεγάλο βαθμό, τις θέσεις που προεκτέθηκαν στο επιμέρους πεδίο της έκτασης του ελέγχου της νομιμότητας ατομικών διοικητικών πράξεων εκδιδόμενων μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, το Συμβούλιο της Επικρατείας, με την σχολιαζόμενη απόφασή του 1206/2024, παγίωσε ένα σημαντικό νομολογιακό «κεκτημένο». Ήτοι γενικότερα μεν εκείνο της άνευ περιοριστικών όρων και προϋποθέσεων *lege artis* και με πλήρη έλεγχο της νομιμότητας της κατάρτισης κάθε διοικητικής πράξης, άρα και εκείνης η οποία εκδίδεται σχεδόν καθ' ολοκληρία μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Ειδικότερα δε εκείνο της άνευ περιοριστικών όρων και προϋποθέσεων αιτιολογίας όλων, ανεξαιρέτως, των ατομικών διοικητικών πράξεων και πλήρους ελέγχου της νομιμότητάς της, ως αιτιολογίας νοούμενης της ρητής παράθεσης των κάθε είδους πραγματικών και νομικών δεδομένων με βάση τα οποία το αρμόδιο διοικητικό όργανο, ερμηνεύοντας τους *in concreto* εφαρμοζόμενους κανόνες δικαίου, εξέδωσε την κατά περίπτωση διοικητική πράξη. Με άλλες λέξεις, στην βάση της ως άνω απόφασής του το Συμβούλιο της Επικρατείας δέχθηκε και ότι όλοι οι περί αιτιολογίας των ατομικών διοικητικών πράξεων κανόνες, οι οποίοι θεσπίζονται ιδίως από τις διατάξεις του άρθρου 17 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας (ΚΔΔ) -δηλαδή του ν. 2690/1999, όπως ισχύει κάθε φορά- με τον τρόπο που αυτές ερμηνεύονται παγίως από την νομολογία του, εφαρμόζονται, δίχως διακρίσεις, και στις ατομικές διοικητικές πράξεις οι οποίες εκδίδονται μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Εκτός βεβαίως από την περίπτωση, κατά την οποία κάποια πραγματικά στοιχεία έχουν νομίμως χαρακτηριστεί ως απόρρητα (βλ. π.χ. ΣτΕ 4600/2005). Ειδικότερα δε το Συμβούλιο της Επικρατείας, ερμηνεύοντας τις προμνημονευόμενες διατάξεις του ΚΔΔ, δέχεται ότι η ως άνω αιτιολογία συνιστά αναπόσπαστο μέρος της νομιμότητας της κάθε ατομικής διοικητικής πράξης, γεγονός το οποίο συνεπάγεται, περαιτέρω, ότι η αιτιολόγησή τους επιβάλλεται από την ίδια την Αρχή της Νομιμότητας (βλ. π.χ. ΣτΕ 4600/2005), 1551/2022 και 1534-1536/2023).

Πάντα κατά τις διατάξεις του άρθρου 17 –εδώ παρ. 3- του ΚΔΔ, όταν η ατομική διοικητική πράξη εκδίδεται κατά νόμο αυτεπαγγέλτως από το αρμόδιο όργανο τα αποδεικτικά στοιχεία που σχετίζονται με την αιτιολογία συγκεντρώνονται με πρωτοβουλία του οργάνου τούτου. Ενώ στην αντίθετη περίπτωση, δηλαδή όταν η ατομική διοικητική πράξη εκδίδεται με πρωτοβουλία του ενδιαφερόμενου διοικουμένου, αυτός είναι εκείνος που οφείλει να υποβάλει στο αρμόδιο διοικητικό όργανο τα κατά νόμο απαιτούμενα προς τούτο στοιχεία, εκτός αν η αρμόδια υπηρεσία τα έχει ήδη στην διάθεσή της. Τέλος, αν την ανάγκη αιτιολόγησης της ατομικής διοικητικής πράξης προβλέπουν ρητώς οι εφαρμοζόμενες περί έκδοσής της διατάξεις, η αιτιολογία πρέπει να παρατίθεται, έστω και εν συνόψει, σε αυτό τούτο το σώμα της (βλ. π.χ. ΣτΕ 690-693 και 697-699/2017), οπότε η έλλειψη αιτιολογίας στην συγκεκριμένη περίπτωση συνιστά παράβαση ουσιώδους τύπου (βλ. π.χ. ΣτΕ 2331/1966). Στην αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή η αιτιολογία δεν προβλέπεται ρητώς από τις οικείες κάθε φορά διατάξεις, αυτή μπορεί να προκύπτει από τα εν γένει στοιχεία του φακέλου, οπότε η έλλειψή της συνιστά παράβαση διάταξης νόμου κατ' ουσία.

Α. Η «μάχη χαρακωμάτων» της Διοίκησης ν' αποφύγει την αιτιολόγηση ατομικών διοικητικών πράξεων εκδιδόμενων μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων

Με βάση τα στοιχεία της απόφασης ΣτΕ 1206/2024 καθίσταται προφανές, ότι στην προμνημονευόμενη περίπτωση της απόρριψης από τον Γενικό Γραμματέα Επενδύσεων και Ανάπτυξης του Υπουργείου Οικονομικών του αιτήματος της προσφυγούσας να υπαχθεί στις δράσεις χρηματοδοτικής ενίσχυσης επενδύσεων ελεύθερων επαγγελματιών εντός του πλαισίου του Ε.Σ.Π.Α. 2007-2013, η αρμόδια Διοίκηση έδωσε πραγματική «μάχη χαρακωμάτων» προκειμένου να καθιερωθεί η αρχή του αναιτιολόγητου τέτοιων απορρίψεων. Εξίσου προφανές δε είναι και το ότι η ως άνω αρνητική στάση της αρμόδιας Διοίκησης καταδεικνύει και την σαφή πρόθεσή της να δημιουργήσει –για λόγους που εξυπηρετούν καταδήλως τους δικούς της στόχους, οι οποίοι ουδεμία σχέση είχαν με οιοδήποτε Δημόσιο Συμφέρον- ένα «άβατο», κυριολεκτικώς, ελέγχου της αιτιολογίας ατομικών διοικητικών πράξεων εκδιδόμενων μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, περιορίζοντας, καταφώρως και αυθαιρέτως, το πεδίο εφαρμογής της Αρχής της Νομιμότητας της δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας. Άκρως χαρακτηριστικά και αντιπροσωπευτικά της προαναφερομένης στάσης και τάσης της Διοίκησης είναι τα εξής σκεπτικά της απόφασης του ΣτΕ 1206/2024, αναφορικά με τους ισχυρισμούς της Διοίκησης εν προκειμένω:

Πρώτον, το σκεπτικό αρ. 12, όπου αναφέρεται ότι : « Επειδή, με την υπ' αριθμ. πρωτ. 25130/ΕΥΚΕ1116/4.3.2016 αρχική έκθεση απόψεων της η Διοίκηση υποστηρίζει, αντιθέτως, ότι η προσβαλλόμενη απόφαση, παραπέμποντας στο Παράρτημα ΣΤ της Προκήρυξης, φέρει καθόλα νόμιμη αιτιολογία δεδομένου ότι στο εν λόγω Παράρτημα περιγράφονται λεπτομερώς και με σαφήνεια τα κριτήρια αξιολόγησης των προτάσεων και οι σχετικοί μαθηματικοί τύποι, ώστε με βάση τα ατομικά φορολογικά δεδομένα και τις τιμές διαμέσων, οι οποίες αναρτήθηκαν στον ιστότοπο της δράσης, να καθίσταται ευχερής ο υπολογισμός της βαθμολογίας από τους ίδιους τους δυνητικούς δικαιούχους. Περαιτέρω, στην ανωτέρω έκθεση απόψεων η Διοίκηση παρέθεσε, το πρώτον, την βαθμολογία που έλαβε ανά κριτήριο η πρόταση της αιτούσας αναφέροντας ότι η συνολική βαθμολογία των 33,60 μονάδων που έλαβε η εν λόγω πρόταση [(Κριτήριο Α x Κριτήριο Β x Κριτήριο Γ) x 100] αναλύεται σε 0,471 στο υποκριτήριο Α1 και σε 0,201 στο υποκριτήριο Α2 και συνολικά σε 0,336 στο κριτήριο Α, σε 1 στο κριτήριο Β και σε 1 στο κριτήριο Γ, η βαθμολογία της δε αυτή διαμορφώθηκε βάσει των φορολογικών της δεδομένων για το φορολογικό έτος 2009 καθώς και την διάμεσο που διαμορφώθηκε για την κατηγορία του επαγγέλματος.»

Και, δεύτερον, το σκεπτικό αρ. 15, όπου παρατίθεται «ο ισχυρισμός της Διοίκησης με τον οποίο κατ' ουσίαν προβάλλεται ότι δεν νοείται αιτιολόγηση των ατομικών διοικητικών πράξεων, οι οποίες εκδίδονται βάσει ηλεκτρονικής αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, διότι δεν είναι δυνατή η αμφισβήτηση της επιστημονικής αξιοπιστίας της όλης διαδικασίας..»

Β. Όταν το Συμβούλιο της Επικρατείας ανταποκρίνεται αποτελεσματικώς στην επιτέλεση της αποστολής του ως «θεσμοφύλακα» των εγγυήσεων εφαρμογής της Αρχής της Νομιμότητας στο σύνολο της δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας

Με διαδοχικά σκεπτικά της απόφασης ΣτΕ 1206/2024, το Συμβούλιο της Επικρατείας έδωσε την δέουσα, και σύμφωνη με την πάγια εν προκειμένω νομολογία του, απάντηση στις προμνημονευόμενες απόψεις της Διοίκησης, «προωθώντας» με αξιοπρόσεκτη τόλμη και εμπεριστατωμένη επιχειρηματολογία τις περί αιτιολογίας των ατομικών διοικητικών πράξεων γενικές νομολογιακές του θέσεις και στο σύνολο του πεδίου των ατομικών διοικητικών πράξεων που εκδίδονται μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Δι' αυτής της οδού το Συμβούλιο της Επικρατείας έδειξε, με υποδειγματική δικαστική παρρησία, από την μια πλευρά ότι δεν είναι διατεθειμένο, κατ' ουδένα τρόπο, ν' αποδεχθεί ή ακόμη και ν' ανεχθεί την καθιέρωση «νησίδων» διοικητικής αυθαιρεσίας και ανέλεγκτου της κατά περίπτωση διοικητικής κρίσης δήθεν στο

όνομα της «πλήρους αξιοποίησης» της σύγχρονης Τεχνολογίας με στόχο την εμπέδωση της ταχύτητας και της αποτελεσματικότητας της δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας. Και, από την άλλη πλευρά ότι, όλως αντιθέτως, είναι ανυπερθέτως διατεθειμένο να φέρει σε πέρας την αποστολή του ως «θεσμοφύλακα» όλων των εγγυήσεων του Κράτους Δικαίου στο πλαίσιο της σύγχρονης Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Μεταξύ δε αυτών πρωτίστως της εγγύησης εφαρμογής της Αρχής της Νομιμότητας στο σύνολο του πεδίου δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας, δίχως περιοριστικούς όρους και προϋποθέσεις και, προεχόντως, δίχως ίχνος καταδήλως αδικαιολόγητων εξαιρέσεων, με παράλληλο πλήρη σεβασμό των αρχών της διαφάνειας της διοικητικής δράσης και της ακώλυτης άσκησης του συνταγματικώς κατοχυρωμένου (άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος) δικαιώματος αίτησης και παροχής δικαστικής προστασίας. Την στάση αυτή του Συμβουλίου της Επικρατείας τεκμηριώνουν, με ιδιαίτερη ευκρίνεια, ιδίως τα εξής σκεπτικά της απόφασης ΣΤΕ 1206/2024:

Πρώτον, το σκεπτικό αρ. 15.

α) Το οποίο «απαντά» στον προμνημονευόμενο ισχυρισμό της Διοίκησης ότι δεν νοείται αιτιολόγηση ατομικών διοικητικών πράξεων, οι οποίες εκδίδονται στην βάση ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Κατά το σκεπτικό αυτό, ο ως άνω ισχυρισμός δεν μπορεί να γίνει δεκτός. «Και τούτο διότι, το ζήτημα που ανακύπτει, καταρχήν, σε περίπτωση αμφισβήτησης ατομικής διοικητικής πράξης εκδιδόμενης εν όλω ή εν μέρει βάσει ηλεκτρονικής αυτοματοποιημένης διαδικασίας δεν συνάπτεται με την τεχνολογική αρτιότητα του οικείου λογισμικού ή του υλικού εξοπλισμού που χρησιμοποιήθηκε στην σχετική διαδικασία, αλλά με την εν γένει νομιμότητα της διοικητικής πράξης, δηλαδή, με την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των νομίμων προϋποθέσεων του κανόνα δικαίου που διέπει την έκδοσή της. Η υποχρέωση της διοικήσεως να αιτιολογεί τις ατομικές αποφάσεις της αποτελεί άλλωστε συστατικό στοιχείο του κράτους δικαίου συναπτόμενη με τις αρχές της διαφάνειας και της νομιμότητας της διοικητικής δράσης, αλλά και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, συναφώς δε το άρθρο 17 παρ. 1 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας (ν. 2690/1999, Α' 45) θεσπίζει τον γενικό κανόνα ότι η ατομική διοικητική πράξη πρέπει να περιέχει αιτιολογία, η οποία να περιλαμβάνει τη διαπίστωση της συνδρομής των κατά νόμο προϋποθέσεων για την έκδοσή της. Έχει δε ο κανόνας αυτός, μεταξύ άλλων, την ειδικότερη έννοια ότι, σε περίπτωση αμφισβήτησης της νομιμότητας ατομικής διοικητικής πράξης εκδοθείσας εν όλω ή εν μέρει βάσει αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, πρέπει να προκύπτουν από την εκδιδόμενη επί της σχετικής ενστάσεως απόφαση τόσο τα κρίσιμα στάδια των μαθηματικών υπολογισμών στους οποίους προέβη η Αρχή, όσο και τα πραγματικά

στοιχεία (μεταβλητές) που ελήφθησαν συναφώς υπόψη, ώστε αφενός μεν ο διοικούμενος να είναι σε θέση να διαπιστώσει εάν τηρήθηκαν στην περίπτωση του οι προβλεπόμενες από τους οικείους κανόνες δικαίου προϋποθέσεις εξέτασής της, αφετέρου δε ο δικαστής να είναι σε θέση να ασκήσει αποτελεσματικώς τον σχετικό δικαστικό έλεγχο.»

β) Ενδεικτικό δε της αρτιότητας της αιτιολογίας του σκεπτικού τούτου του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι και η αναφορά στην νομολογία, η οποία αφορά άλλες Ευρωπαϊκές Έννομες Τάξεις: «Αντίστοιχες λύσεις υιοθετήθηκαν και σε άλλες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, είτε νομοθετικώς - άρθρα L311-3-1 και R311-3-1-2 του γαλλικού Κώδικα Σχέσεων του Κοινού και της Διοίκησης - είτε νομολογιακώς - απόφαση 2270 της 8.4.2019 του ιταλικού Συμβουλίου της Επικρατείας, Consiglio di Stato. Περαιτέρω, στο πεδίο του Ενωσιακού δικαίου ήδη, με τις διατάξεις του άρθρου 22 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679 - ΕΕ L 119) ορίζεται για την, μείζονα μάλιστα, περίπτωση της έκδοσης ατομικών πράξεων που λαμβάνονται «αποκλειστικά» βάσει αυτοματοποιημένης επεξεργασίας και, μεταξύ άλλων, κατόπιν ρητής συγκατάθεσης του υποκειμένου των δεδομένων, ότι πρέπει να διασφαλίζεται εκ μέρους των υπευθύνων της επεξεργασίας, στους οποίους προφανώς συγκαταλέγεται και η Διοίκηση, με εφαρμογή κατάλληλων μέτρων, «τουλάχιστον τ[ο] δικαίωμ[α] εξασφάλισης ανθρώπινης παρέμβασης από την πλευρά του υπευθύνου επεξεργασίας, έκφρασης άποψης και αμφισβήτησης της απόφασης» υπέρ του υποκειμένου των δεδομένων (βλ. παρ. 1, 2 και 3 του άρθρου 22 του ΓΚΠΔ).»

Και, δεύτερον, το σκεπτικό αρ. 16, το οποίο καθιερώνει την αρχή ότι ενόψει και των αιτιάσεων της αιτούσας περί εμφίλοχώρησης πρόδηλου σφάλματος εν προκειμένω, η Διοίκηση ήταν υποχρεωμένη να αιτιολογήσει επαρκώς την τελική βαθμολόγηση της πρότασής της: «Λαμβανομένων δε υπόψη, πρώτον, ότι στην αρχική πράξη απόρριψης της πρότασης της αιτούσας να λάβει επιχορήγηση από το πρόγραμμα ενίσχυσης ελεύθερων επαγγελματιών παρετίθετο μόνο η συνολική βαθμολογία που έλαβε η πρότασή της (33,6 μονάδες), χωρίς καμία περαιτέρω ανάλυση αυτής, και δεύτερον, ότι οι μόνες μεταβλητές που εφαρμόζονται στους σχετικούς μαθηματικούς τύπους είναι τα φορολογικά δεδομένα των δυνητικών δικαιούχων (δηλαδή, τα καθαρά και ακαθάριστα έσοδά τους των φορολογικών ετών 2008-2009), καθώς και οι διάμεσοι καθαρών και ακαθαρίστων εσόδων από ελεύθερο επάγγελμα της αντίστοιχης με τον υποψήφιο κατηγορίας ελευθέρων επαγγελματιών για τα ίδια έτη, η Διοίκηση υποχρεούτο επ' αφορμή της εξετάσεως της ανωτέρω ενστάσεως να ελέγξει αν οι κρίσιμες μεταβλητές πράγματι εφαρμόσθηκαν και υπολογίσθηκαν ορθώς στην περίπτωση της αιτούσας κατά την

διαδικασία αυτοματοποιημένης επεξεργασίας, παραθέτοντας σχετική προς τούτο αιτιολογία. Εν τούτοις, κατά παράβαση των ανωτέρω άρθρων 8 και 9 της Προκήρυξης και της γενικής υποχρέωσης αιτιολόγησης των διοικητικών πράξεων (άρθρο 17 παρ. 1 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας) η Διοίκηση απέρριψε αναιτιολόγητα την ένσταση της αιτούσας χωρίς να προβεί στην ουσιαστική εξέταση των σχετικών αιτιάσεων, αναφέροντας απλώς ότι εφαρμόσθηκε κατά γράμμα η διαδικασία αξιολόγησης που προβλέπεται στο Παράρτημα ΣΤ της Προκήρυξης, υπό την εσφαλμένη, προφανώς, αντίληψη, ότι στην περίπτωση διοικητικών πράξεων παραγόμενων εν όλω ή εν μέρει με ηλεκτρονική αυτοματοποιημένη διαδικασία δεν υφίσταται περιθώριο εσφαλμένης εφαρμογής κανόνα δικαίου (εν προκειμένω των διατάξεων του Παραρτήματος ΣΤ της Προκήρυξης). Αλλά και κατά το δεύτερο σκέλος της, κατά το οποίο η ένσταση ήταν απορριπτέα διότι η ήδη αιτούσα «δεν [επισύναψε] προς τεκμηρίωση τα απαιτούμενα αποδεικτικά στοιχεία», η παραδεκτώς προσβαλλόμενη πράξη δεν αιτιολογείται νομίμως προεχόντως διότι δεν προσδιορίζονται ούτε προκύπτουν τα στοιχεία αυτά. Συνεπώς, για τους λόγους αυτούς, βασίμως προσβαλλόμενους, πρέπει να ακυρωθεί η παραδεκτώς προσβαλλόμενη υπ' αριθμ. 1781/26.10.2010 απόφαση της Επιτροπής Ενστάσεων, και να αναπεμφθεί η υπόθεση στη Διοίκηση προκειμένων να εξετασθεί εκ νέου η βασιμότητα των αιτιάσεων της ένστασης της αιτούσας, ιδιαίτερα δε υπό το φώς αναφερομένων στην προμνησθείσα από 4.3.2016 έκθεση απόψεων της Διοίκησης, να εξετασθεί αν κατά την βαθμολόγηση της ένδικης πρότασης ελήφθησαν υπόψη όλα τα προβλεπόμενα από την Προκήρυξη φορολογικά στοιχεία που είχε θέσει υπόψη της Αρχής η αιτούσα, δηλαδή και τα φορολογικά στοιχεία του έτους 2008.»

Επίλογος

Εν είδει επιλόγου, και συνοψίζοντας τις κύριες σκέψεις των προεκτεθεισών αναλύσεων, μπορεί και πρέπει να επισημανθεί ότι η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας 1206/2024 -μολονότι, όπως τονίσθηκε, αφορά ζήτημα δίχως εμφανή και ιδιαίτερη πολιτική σημασία- τιμά όλως ιδιαιτέρως το Δικαστήριο αυτό για την διαχρονική συνέπειά του στην πορεία προς την υπεράσπιση των θεσμών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου. Δίχως, βεβαίως, να υποτιμάται και πολύ περισσότερο ν' αποσιωπάται το γεγονός ότι και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε κάποιες περιπτώσεις, ιδίως τα τελευταία χρόνια, δεν έδειξε τις συνήθειες κατά την όλη ιστορία του «αντιστάσεις» απέναντι στα «κελεύσματα» της Εκτελεστικής Εξουσίας -και προεχόντως των Κυβερνήσεων- το γενικό «πρόσημο» της δικαστικής του προσφοράς υπέρ των θεσμών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου πρέπει ν' αποτιμηθεί ως σαφώς θετικό. Και μάλιστα σε αντίθεση προς τα άλλα δύο Ανώτατα Δικαστήρια,

των οποίων το θεσμικό κύρος έχει «τρωθεί» σε μεγάλο βαθμό λόγω της -έως και πρόδηλης σε αρκετές δικαιοδοτικές κρίσεις των λειτουργών τους- αδυναμίας τους ν' αρθούν πάντοτε στο ύψος των περιστάσεων έναντι των εμφανών τάσεων της Εκτελεστικής Εξουσίας, και συγκεκριμένα των Κυβερνήσεων. Τάσεων οι οποίες κατατείνουν, σε πολλές περιπτώσεις δίχως καν προσχήματα, να προσανατολίσουν την δικαιοδοσία τους προς θέσεις πολιτικώς «ευκταίες» ή και «αρεστές», πλην όμως συχνά μη συμβιβαζόμενες με τα «προτάγματα», τα οποία απορρέουν κυρίως από την συνταγματικώς κατοχυρωμένη προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών.

Α. Τα όσα τονίσθηκαν προηγουμένως δικαιολογούνται από το βαθύτερο νόημα των βασικών σκεπτικών της απόφασης ΣτΕ 1206/2024 -όπως προεκτέθηκαν στις γενικές τους γραμμές- και της νομολογιακής γραμμής που αυτά καθιέρωσαν σ' ένα ιδιαίτερο πεδίο της σύγχρονης δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας, και ακριβέστερα στο πεδίο της διοικητικής δράσης. Πρόκειται για το πεδίο εκείνο, εντός του οποίου η «κρατική μηχανή» επιχειρεί -άλλοτε με θεσμική και πολιτική «ειλικρίνεια», άλλοτε όμως με θεσμικώς και πολιτικώς «ανομολόγητες» προθέσεις- ν' αξιοποιήσει στο έπακρο τα μέσα της σύγχρονης ηλεκτρονικής τεχνολογίας. Και κατ' εξοχήν τα μέσα ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, με την συνδρομή κατάλληλων αλγοριθμικών υπολογισμών και προβλέψεων -ολοένα δε περισσότερο και δια των «Μεγάλων Νευρωνικών Δικτύων»- έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ταχύτατη και αποτελεσματική δραστηριοποίηση της Εκτελεστικής Εξουσίας, ιδίως σε τομείς που απαιτούν εξαιρετικά εξειδικευμένες μεθόδους και πρακτικές διεκπεραίωσης της διοικητικής δράσης. Ουδείς βεβαίως μπορεί ν' αμφισβητήσει τις «ευεργετικές» για την αποτελεσματικότητα της ως άνω δράσης επιπτώσεις αυτής της, οιονεί «θεοποιημένης», χρήσης της σύγχρονης Τεχνολογίας. Πλην όμως ουδείς μπορεί να θέσει στο περιθώριο της πολιτικής και κοινωνικής αξιολόγησης το ότι η «άκρατη», δίχως σεβασμό των κανονιστικών φραγμών, προσφυγή στα μέσα της σύγχρονης Τεχνολογίας από το Κράτος -μ' «αιχμή του δόρατος» την Εκτελεστική Εξουσία- συνεπάγεται εγγενείς και επώδυνους κινδύνους για τον «πυρήνα» των θεσμικών συνιστωσών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, και δη για την Αρχή της Διάκρισης των Εξουσιών, για το Κράτος Δικαίου και, συνακόλουθα, για την Αρχή της Νομιμότητας της κρατικής δράσης. Και τούτο διότι, όπως τα ίδια τα δεδομένα της απόφασης ΣτΕ 1206/2024 δυστυχώς αποδεικνύουν, η πλήρης αξιοποίηση της σύγχρονης Τεχνολογίας από το Κράτος και από τα κρατικά όργανα επιχειρείται -κατά την, αδιανόητη για τις δημοκρατικές «αντηρίδες» της κρατικής μηχανής, «κυνική» αρχή «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα»- με μεθόδους που οδηγούν, σχεδόν νομοτελειακώς, σε καταφανώς δυσανάλογη «συρρίκνωση» της θεσμικής εμβέλειας των επιταγών του

Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας.

Β. Αυτήν, ακριβώς, την «συρρίκνωση», κατ' ουσίαν εις βάρος των θεσμών της ίδιας της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, «καταπολεμά» -έστω και στο, περιορισμένο, πλην όμως άκρως ενδεικτικό και συμβολικό πλαίσιο της αντίστοιχης δικανικής κρίσης ενόψει των δεδομένων της επίδικης διοικητικής διαφοράς- η απόφαση ΣτΕ 1206/2024. Μια απόφαση η οποία, όπως αναλυτικώς επεξηγήθηκε, θέτει φραγμούς στην αλόγιστη και μη νόμιμη χρήση της Τεχνολογίας εντός του πεδίου της δράσης των διοικητικών οργάνων, και ειδικότερα εντός του πεδίου της έκδοσης διοικητικών πράξεων με «αυτοματοποιημένες» μεθόδους δια της χρησιμοποίησης αλγοριθμικών προβλέψεων και δια της αντίστοιχης ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Μιας επεξεργασίας η οποία οδηγεί, αναλόγως, και στην οιονεί «αυτοματοποιημένη» έκδοση διοικητικών πράξεων των οποίων, μοιραίως, η νομιμότητα είναι δύσκολο να ελεγχθεί δικαστικώς, τουλάχιστον στον βαθμό που απαιτούν οι θεμελιώδεις εγγυήσεις του Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας. Με την σχολιαζόμενη εδώ απόφασή του αρ. 1206/2024, το Συμβούλιο της Επικρατείας «διακηρύσσει» *urbi et orbi*, κατά τις δικονομικές διαστάσεις του δεδिकाσμένου, και το εξής: Ο κατά το Σύνταγμα ρόλος του, με θεσμική *sedes materiae* την συνταγματικώς κατοχυρωμένη προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των μελών του, του αναθέτει την αποστολή του εγγυητή των θεμελιωδών συνιστωσών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, ως εγγύησης της Ελευθερίας και, επέκεινα, των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Άρα, κατ' ουσία, και του εγγυητή των θεσμικών συνιστωσών του Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας -προεχόντως δε της νομιμότητας και της διαφάνειας της δράσης των οργάνων της Εκτελεστικής Εξουσίας- με πλήρη διασφάλιση και των όρων και των προϋποθέσεων της ακώλυτης άσκησης του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος δικαστικής προστασίας. Μιας δικαστικής προστασίας η οποία, σύμφωνα με τις ίδιες τις ρυθμίσεις του Συντάγματος, πρέπει να είναι πλήρης, έγκαιρη και αποτελεσματική. Τα ως άνω θεσμικά και κανονιστικά «προτάγματα» επιπροσθέτως επιβάλλουν, κατά νομική λογική ακολουθία, μεταξύ άλλων από την μια πλευρά την κατάλληλη αιτιολόγηση των ατομικών δικαστικών πράξεων. Και, από την άλλη πλευρά, τον πλήρη έλεγχο της νομιμότητας της αιτιολόγησης αυτής αναφορικά με τον τρόπο έκδοσής τους, δηλαδή ανεξάρτητα από το αν και κατά πόσο χρησιμοποιούνται εν προκειμένω και οι πιο εξελιγμένες τεχνολογικώς μέθοδοι ηλεκτρονικής επεξεργασίας τους. Κατά τούτο, ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας των ατομικών διοικητικών πράξεων καταλαμβάνει, δίχως μη νομίμως καθορισμένους όρους, προϋποθέσεις και εξαιρέσεις, και εκείνες τις εκτελεστές διοικητικές πράξεις οι οποίες εκδίδονται μέσω ηλεκτρονικώς αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων. Θα ήταν παρήγορο, και για το κύρος του Συμβουλίου της Επικρατείας αλλά και για το κύρος των Δικαστηρίων εν

γένει στην Χώρα μας, η απόφαση ΣτΕ 1206/2024 ν' αποτελέσει «οδηγό» προς μια γενικευμένη προσπάθεια δραστικού περιορισμού ή και ουσιαστικής εξουδετέρωσης στην πράξη της κρατικής αυθαιρεσίας. Μιας αυθαιρεσίας η οποία είναι τόσο περισσότερο «υποδόρια» και επικίνδυνη -ιδίως στην Χώρα μας- όσο επιχειρείται ακόμη και μια μορφή «αξιοποίησής» της στο όνομα της, δήθεν, «χαρισματικής» διαίσθησης και «πρωτόγνωρης» αποτελεσματικότητας των κυβερνώντων, έστω και αν αυτές αποβαίνουν καταδήλως εις βάρος του κοινωνικού συνόλου και, εν τέλει, αυτού τούτου του Δημόσιου Συμφέροντος. Ας μην παραβλέπουμε -διότι αυτό είναι ένα ακόμη χρέος μας ως ενεργών μελών της «Κοινωνίας των Πολιτών»- ότι πρωτίστως σε περιόδους κρίσης των δημοκρατικών θεσμών η πολιτική ανικανότητα και, προεχόντως μάλιστα, η πολιτική αυθαιρεσία συγκαλύπτεται, και δη από κάθε άλλο παρά ανιδιοτελείς «εθελοντές» της επικοινωνίας, κάτω από την «λεοντή» του «πολιτικού χαρίσματος» των εκάστοτε «ταγών».

(Ο Προκόπιος Παυλόπουλος είναι τέως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός, Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ)